

DOI: <https://doi.org/10.54937/2026.9788056112410.149-157>

HISTORICKO-LITERÁRNE PROSTREDIE MODLITBY MANASSESA

THE HISTORICAL AND LITERARY CONTEXT OF THE PRAYER OF MANASSEH

RÁCHEL KAMINSKÁ

*Prešovská univerzita v Prešove, Slovakia / Gréckokatolícka teologická fakulta
Ulica biskupa Gojdiča 2, 080 01 Prešov
Email: rachel.vaskova@smail.unipo.sk
ORCID iD: 0009-0009-1504-0295*

ABSTRAKT

Modlitba kráľa Manassesa patrí medzi najznámejšie individuálne kajúce modlitby intertestamentálnej literatúry Starého zákona. Súčasný vedecký výskum v tejto oblasti nás však privádza k presvedčeniu, že Modlitbu Manassesa je z viacerých opodstatnených dôvodov možné zaradiť do žánru kajúcich modlitieb obdobia Druhého chrámu, špecifických ich formálnou a obsahovou stránkou. Cieľom predmetnej štúdie je preskúmať Modlitbu Manassesa v jej historicko-literárnom kontexte a posúdiť jej postavenie v rámci tohto žánru prostredníctvom žánrovej analýzy. Článok vychádza zo štúdia primárnej literatúry autorov, ktorí ako prví systematicky skúmali pôvod, vývoj a formovanie modlitby v judaizme obdobia Druhého chrámu. Štúdia poukazuje na špecifické črty modlitby, predovšetkým na dôraz na individuálne pokánie, absenciu explicitného kolektívneho rozmeru a prítomnosť viacerých jedinečných formulácií, ktoré ju odlišujú od korporatívnych kajúcich modlitieb biblickej tradície. V tomto rozmere chce príspevok poukázať na aktuálnosť skúmanej témy a priniesť nové poznatky a informácie k skúmanej problematike, využívajúc všetku dostupnú zahraničnú literatúru a vlastný vedecký prínos.

Kľúčové slová: *Obdobie Druhého chrámu, Intertestamentálna literatúra. Kajúca modlitba, Modlitba Manassesa, Historicko-literárny kontext.*

ABSTRACT

The Prayer of Manasseh is one of the most famous individual penitential prayers in the intertestamental literature of the Old Testament. However, current scientific research in this area has led us to believe that, for several valid reasons, Manasseh's prayer can be classified as a penitential prayer from the Second Temple period, specific in terms of its form and content. The aim of this study is to examine the Prayer of Manasseh in its historical and literary context and to assess its position within this genre through genre analysis. The article is based on a study of primary literature by authors who were the first to systematically examine the origin, development, and formation of prayer in Judaism during the Second Temple period. The study points to specific features of the prayer; especially its emphasis on individual repentance, the absence of an explicit collective dimension, and the presence of several unique formulations that distinguish it from the corporate penitential prayers of the biblical tradition. In this regard, the contribution aims to highlight the relevance of the topic under investigation and to bring new insights and information to the issue, drawing on all available foreign literature and the author's own scientific contribution.

Keywords: *Second Temple Period, Intertestamental Literature, Penitential Prayer, Prayer of Manasseh, Historical-Literary Context.*

ÚVOD

Modlitba v Starom zákone predstavuje hlavný prostriedok, ktorým človek čerpal Božie sebazjavenie a ktorým vyjadroval svoju túžbu po dialógu s Bohom. Táto forma komunikácie udržiavala v človeku vedomie jeho osobnej kvality a vieru v osobnú existenciu Boha.

Významný formálny a obsahový posun v modlitbovej tradícii Izraela predstavuje fenomén kajúcej modlitby, ktorú možno považovať za osobitný žáner starozákonných modlitieb. Podľa doposiaľ realizovaných výskumov je nutné poznamenať, že na základe rozpoznania podobných formulačných výrazov a štruktúrnych prvkov viacerí bádatelia poukazujú na to, že k tomuto žánru možno zaradiť aj Modlitbu Manassesa, ktorá patrí do skupiny individuálnych kajúcich modlitieb. Napriek tomu, že táto modlitba býva tradične charakterizovaná ako individuálne vyznanie hriechu, jej presné postavenie v rámci žánru kajúcich modlitieb obdobia Druhého chrámu zostáva predmetom diskusie. Text sa totiž v niektorých aspektoch zreteľne odlišuje od korporatívnych kajúcich modlitieb biblickej tradície, predovšetkým absenciou explicitného kolektívneho rozmeru a jedinečnými formuláciami o Božom odpustení.

Cieľom predmetného príspevku je preskúmať historicko-literárne prostredie Modlitby Manassesa a zodpovedať otázku, do akej miery možno tento text považovať za reprezentatívny príklad kajúcej modlitby obdobia Druhého chrámu a v čom spočíva jeho osobitosť v rámci tohto žánru. Príspevok je prehľadovou štúdiou s dôrazom na Modlitbu Manassesa. Štúdiá sa metodologicky opiera o žánrovú a literárnu analýzu. Modlitba Manassesa tak predstavuje významný materiál nielen pre štúdium kajúcich modlitieb, ale aj pre širšie pochopenie vývoja modlitebných foriem judaizmu Druhého chrámu a premeny vzťahu medzi Bohom a človekom v poexilovom období.

FENOMÉN KAJÚCEJ MODLITBY OBDOBIA DRUHÉHO CHRÁMU

Definovať kajúcu modlitbu ako osobitný literárny žáner nám v posledných desaťročiach vedeckého bádania umožňuje skutočnosť, že viaceré modlitby, ktoré boli a zároveň sú predmetom nášho skúmania majú podobnú formu, obsahujú podobné formulačné výrazy, štruktúrne prvky a teologické motívy. Ako upozorňujú autori Judith Newman et al. analýza jednotlivých textov poukazuje na jednoznačný vplyv deuteronomistického myslenia a jazyka, ktorý ich pomáhal zoskupiť, ale zároveň v sebe integrujú prvky rôznych biblických tradícií a ideových prúdov. Široká škála realizovaných štúdií potvrdzuje, že intertextuálne narážky v týchto modlitbách tak implicitne ako aj explicitne odkazujú nielen na deuteronomistický prameň, ale aj na historické tradície Pentateuchu, kňazskú frazeológiu a prorocké texty, predovšetkým Ezechiela, Izaiáša, Jeremiáša. Dané tvrdenie tak potvrdzuje názor, že autori kajúcich modlitieb disponovali rozsiahlym poznaním biblickej literatúry a tvorivo s ňou pracovali. Kajúca modlitba tak predstavuje žáner schopný adaptácie na meniace sa historické a teologické okolnosti [1].

Napriek týmto rozpoznateľným znakom a rôznym vplyvom musíme poznamenať, že modlitby z biblického a Druhého chrámového obdobia neboli ustálené [2] a inštitucionalizácia kajúcej modlitby ako osobitného žánru v období Druhého chrámu a v rabínskej literatúre bola ešte zložitejšia [3]. Žáner kajúcich modlitieb sa vyvíjal v perzskom, helenistickom a rímskom období, čo odkazuje na fakt, že tieto modlitby spájajú neskoré biblické obdobie s judaistickou literatúrou obdobia Druhého chrámu. Na základe rozpoznania podobných formulačných výrazov či prvkov, Rodney Werline uvádza nasledovnú definíciu kajúcej modlitby: „Kajúca modlitba je priame oslovenie Boha, v ktorom jednotlivec, skupina alebo jednotlivec v mene skupiny vyznáva hriechy a prosí o odpustenie ako akt pokánia.“ [2 s.xv] Túto definíciu rozvíja Richard Bautch, ktorý v súvislosti s kajúcou modlitbou identifikuje jej päť charakteristických znakov, ktoré predstavujú definičné parametre tohto žánru s ohľadom na možné odchýlky: funkčná účinnosť (následkom pokánia je Božie odpustenie), komunitný rozmer (pokánie jednotlivca v solidarite s vedomím morálneho zlyhania národa), štruktúrovacie konvencie, obradový kontext a intertextuálny charakter [2]. Tieto kritériá predstavujú analytický rámec, ktorý umožňuje rozlišovať kajúce modlitby od iných modlitebných foriem, a zároveň počíta s ich vnútornou variabilitou. Predmetná definícia ako poznamenáva Werline, tak vznikla na základe rozpoznania podobných prvkov v siedmich modlitbách: Ezd 9, 5-15; Neh 9, 6-37; Dan 9, 4-19; Bar 1, 5 – 3,8; Azariášova modlitba, Tob 3, 1-6; 3 Mach 2, 1-10 [4].

Medzi základné formálne znaky kajúcich modlitieb patrí priame oslovenie Boha jednotlivcom alebo jednotlivcom vystupujúcim v mene spoločenstva. Jazyk modlitby sa spravidla vyznačuje používaním druhej osoby, hoci v niektorých textoch sa objavuje aj slovesný tvar tretej osoby. Ďalším dôležitým prvkom kajúcich modlitieb je uznanie vlastných hriechov či hriechov ľudu [4]. Toto vyznanie sa vo viacerých modlitbách objavuje použitím výrazov „zhrešili sme,“ „konali sme bezbožne“ alebo „konali sme neprávost.“ Tieto vyznania niekedy preberajú vplyv formulácie, ktorú nachádzame v 1 Kr 8, 47: „budú sa modliť k tebe a budú hovoriť: Zhrešili sme, prevrátené a bezbožne sme konali.“ Na druhej strane v iných textoch sa môžu objaviť aj iné formulácie, ktorých vyznanie bude poukazovať na deštruktívne správanie jednotlivca alebo spoločenstva. Vyznanie hriechu je spravidla sprevádzané uznaním Božej spravodlivosti. Kajúce modlitby však okrem vyššie spomenutých prvkov obsahujú aj prosebnú časť ako výsledok deuteronomistického vplyvu [2]. Prostredníctvom prosby jednotlivec predkladá Bohu žiadosť o odpustenie hriechov a odvrátenie potenciálneho trestu vyplývajúceho z vykonaného previnenia [2].¹ Podrobným skúmaním týchto modlitieb bolo zistené, že základný koncepčný rámec a štruktúru pri vymedzení a štúdiu žánru kajúcej modlitby tvoria „štyri základné kánonické“ texty hebrejskej Biblie Ezd 9, 6-15; Dn 9, 4-19; Neh 1, 5-11; 9, 6-37, ktoré vždy nejakým spôsobom predstavovali jadro diskusie. Ako však upozorňuje Eileen Schuller, aj napriek textom, ktoré vytvárajú koncepčný rámec a štruktúru žánru kajúcich modlitieb, nemožno o tejto téme viesť diskusiu bez zahrnutia apokryfov a pseudoepigraf, Modlitby Manasses, Pravidla spoločenstva či zvitkov od Mŕtveho mora a ďalších textov predstavujúcich významný materiál pre štúdium osobitného žánru, ktorým kajúca modlitba bezpochyby je [5].

FORMOVANIE A VYMEDZENIE KAJÚCICH MODLITIEB

Zásadný impulz pre premeny duchovného života Izraela predstavovalo obdobie babylonského exilu, sprevádzané zničením Jeruzalemského chrámu a stratou politickej i náboženskej suverenity. V tomto kontexte nadobúda modlitba nový význam, keďže prestáva byť viazaná na chrámový kult a stáva sa primárnym prostriedkom vzťahu medzi Bohom a človekom. Exil a poexilové obdobie tak vytvárajú prostredie, v ktorom sa modlitba formuje ako nositeľ teologickej reflexie a prostriedok pokánia. Už zničenie prvého chrámu a babylonský exil tak predstavovali silný impulz pre význam modlitby ako prostriedku uctievania Boha a uskutočňovania pokánia. Pre toto obdobie boli charakteristické predovšetkým Žalmy ako najvýstižnejší dôkaz života modlitby v starozákonnom exilovom období [6].

Významný formálny posun v modlitbovej tradícii Izraela však predstavuje fenomén kajúcej modlitby, ktorú možno považovať za osobitný žáner starozákonných modlitieb. Ich vznik môžeme zasadiť do obdobia judaizmu Druhého chrámu od 586 pr. Kr. – 70 po Kr., ktoré predstavuje rozhodujúci rámec pre štúdium týchto textov. Interpretačné dejiny kajúcej modlitby sú úzko späté s identifikáciou siedmich kajúcich žalmov zameraných na pokánie (Ž 6; 32; 38; 51; 102; 130; 143)[3] a zároveň so štúdiom žánrovej analýzy, poznatkov o literárnych formách, vývoji modlitebných tradícií ako aj teologického významu tohto žánru [5]. Samuel Balentine uvádza, že žáner kajúcej modlitby sa vyvíjal postupne počas perzského, helénskeho a rímskeho obdobia, no jeho biblické korene sú nejasné. Tieto pozorovania potvrdzujú, že kajúca modlitba vzniká ako syntéza viacerých teologických prúdov reagujúcich na historickú skúsenosť exilu a poexilu [3]. Analýzy Marka Bodu a Dalita Rom-Shiloni zároveň poukazujú na prítomnosť kňazsko-ezechielských frazeologických prvkov a na výrazný vplyv deuteronomistickej a kňazskej tradície v kajúcich modlitbách [1].

Často sa však stretávame s názorom, že fenomén kajúcej modlitby nejako súvisí s fenoménom nazývaným nárek, typickým pre prostredie žalmov starovekého Izraela. Zároveň sa vo vedeckých kruhoch objavila nejasná argumentácia, ktorá spochybňovala rozdiel medzi kajúcou modlitbou a modlitbou náreku. Modlitba náreku bola v starovekom Izraeli modlitebnou formou, ktorá okrem formálnych prvkov obsahovala trpkú sťažnosť adresovanú Bohu zo strany jednotlivca v situácii utrpenia a krízy. Ako uvádza Bautch, nárek sa vyskytoval v žalmoch a iných, zväčša predexilových typoch modlitieb. Na základe týchto skutočností sa objavilo presvedčenie, že takýto nárek zanikol v dôsledku babylonského zajatia a teologického vývoja po týchto udalostiach [7]. Preto sa predmetom záujmu vedeckých bádateľov stala otázka či je možné hovoriť o samostatnej forme kajúcej modlitby alebo túto formu jednoducho

1 Prosebná časť sa v kajúcich modlitbách niekedy začína slovným spojením *יְשׁוּבָה*; *kai vōv*.

definovať ako „poexilný nárek.“ Napriek určitým formálnym a sociálnym podobnostiam však medzi nárekom a kajúcou modlitbou existuje zásadný rozdiel v perspektíve modliaceho sa človeka. Kým nárek vyjadruje sťažnosť voči Bohu a apeluje na jeho zásah do nepriaznivej situácie, kajúca modlitba presúva ťažisko pozornosti na vinu modliaceho sa subjektu a na uznanie Božej spravodlivosti. Ako zdôrazňujú Mark Boda a Richard Bautch, práve skúsenosť zničenia Jeruzalemského chrámu a vyhnanstva viedla k tomuto teologickému posunu: modlitba sa už neformuje primárne ako protest alebo sťažnosť, ale ako vyznanie previnenia a prosba o odpustenie [8]. Toto obdobie exilu a poexilu je podľa Bautcha obdobím, v ktorom je Izrael zbavený suverenity a mení spôsob, akým sa modlí [7].

Hoci sa objavujú mnohé názory na samostatnosť či závislosť týchto literárnych útvarov, musíme povedať, že aj napriek častému spojeniu medzi nárekom a kajúcou modlitbou na základe ich spoločných formálnych prvkov či sociálneho prostredia, je medzi týmito formami rozdiel nielen v štruktúre či kontexte, ale zároveň aj v perspektíve modliaceho sa človeka [8]. Práve v tomto kontexte nadobúdajú kajúce modlitby obdobia Druhého chrámu svoj osobitný význam a vytvárajú priestor pre výraznejšiu individualizáciu pokánia.

LEXIKÁLNE OSOBITOSTI KAJÚCICH MODLITIEB

Okrem tematických motívov typických pre kajúce modlitby sa ich osobitosť prejavuje aj na lexikálnej a literárnej úrovni. Použitá terminológia a frazeológia v týchto textoch nesie stopy viacerých teologických tradícií, ktorých vzájomné prepojenie je rozhodujúce pre pochopenie formálneho usporiadania a vnútornej logiky kajúcich modlitieb.

Vo svojej analýze tradično-historického pozadia kajúcich modlitieb vychádza Werline z predpokladu, že viaceré kajúce modlitby majú svoj pôvod v deuteronomistickom prúde tradície. Na základe perspektívy deuteronomistickej tradície, ktorú Werline načrtol, Boda identifikuje v kajúcich modlitbách charakteristické slovné spojenia príznačné pre tento prúd:

הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא שָׁמַר הַבְּרִית וְהַקֹּדֶם „*velký a hrozný Boh, ktorý zachovávaš zmluvu a vernosť.*“ Tento výraz je v rôznych interpretáciách prítomný v kajúcich modlitbách (porov. Neh 1,5; 9,32; Dan 9,4)[9]. Formulácia citovaná v týchto raných kajúcich modlitbách má prioritné miesto na začiatku prosby a upriamuje pozornosť na zmluvný vzťah medzi Bohom a ľuďmi, ktorá má pripomínať vzájomnosť tohto vzťahu. Vytvára zároveň teologický základ pre budúcnosť, pretože Boh zmluvy prinesie svojmu ľudu obnovu [10].

„urobit' si meno“ לֵךְ שְׁמִי (porov. Dan 9, 15; Neh 9, 10) naznačuje, že hlavnou témou je výzva chváliť Božie meno prostredníctvom jeho spásneho diela. Špecifické je zároveň použitie s הַיּוֹם הַזֶּה „ako (je aj) dnes.“ Pre deuteronomisticko-prorockú tradíciu je zároveň významným použitie slovesa שׁוּב „obrátiť sa“, ktoré sa pravidelne objavuje v raných kajúcich modlitbách (Neh 1,9; Neh 9,26.29.35; Dan 9,13). Tento druh pokánia znamená odvrátenie sa od porušovania zmluvy (Neh 9,35; Dan 9,13), ale aj obrátenie sa k zmluvnému vzťahu, ktorého typickým znakom je vzťah s Bohom (Neh 1,9; 9,26.35) a poslušnosť voči Tóre (Neh 1,9; 9,26.29). Vo všeobecnosti sa teda predpokladá, že kajúca modlitba nadobudla novú podobu práve v poexilovom období, aby vyjadrila osobitnú ideológiu hriechu vlastným spôsobom [9].

Svoje úvahy o vplyve jednotlivých tradícií na vývoj kajúcich modlitieb neobmedzuje Werline iba na deuteronomistickú tradíciu. Výrazný vplyv zohráva aj kňazská tradícia, ktorá sa prejavuje predovšetkým v chápaní týchto modlitieb ako „vyznaní.“[11] Podľa Boda, viaceré črty kajúcich modlitieb presahujú deuteronomistický rámec a vykazujú spoločné znaky s kňazskou modlitebnou tradíciou. Osobitný význam má v tomto kontexte text Lv 26,39-40, v ktorom sa zdôrazňuje modlitba vo vyhnanstve, ako aj vyznanie hriechu, pričom sa využíva terminológia vyznania. Preto je potrebné poukázať na termín označujúci vyznanie hriechov, odvodený od slovesa „*hitpa 'el*“ (od koreňa ידח) [9]. Nájďme ho zároveň v rôznych naratívnych textoch kajúcich modlitieb, ale aj v texte modlitby (porov. Ezd 10, 1; Dan 9, 4. 20; Neh 1, 6). Teologické korene tohto výrazu siahajú do kňazskej tradície. Toto tvrdenie potvrdzuje aj pravidelný výskyt slovotvorného koreňa קָעַל „byť neverný (Bohu)“ v kajúcich modlitbách [9]. Lexikálne znaky kajúcich modlitieb tak poukazujú na ich vznik v prostredí, kde sa stretávajú deuteronomis-

tické a kňazské tradície. Práve toto prepojenie umožňuje formovanie kajúcej modlitby ako žánru, ktorý spája historickú reflexiu, vyznanie viny a nádej na obnovu vzťahu s Bohom.

RÉTORICKÝ OBRAT VO VZŤAHU BOH – ĽUD V KAJÚCICH MODLITBÁCH

Jednou zo základných otázok, ktorú si kladie veľká časť biblistov zaoberajúcich sa modlitbou obdobia Druhého chrámu je otázka, prečo sa kajúca tradícia stala dominantnou aj napriek tomu, že tradícia rétoriky nárekov nebola úplne zabudnutou.

Ako upozorňuje Morrov, premeny charakteristické pre poexilné kajúce modlitby sa často vysvetľujú odkazom na historické a psychologické podmienky, ktoré zasiahli náboženský život Izraela. Zaujímavé však je, že ani historické okolnosti vedúce k vzniku modlitieb Ezd 9, Neh 9 či Dan 9, ani samotná forma týchto modlitieb sa zásadne nezmenili. Napriek tomu sa dominantným prejavom utrpenia spoločenstva nestala sťažnosť a to ani v prípadoch, keď autori obdobia Druhého chrámu vedome pracovali s tradičnými formami náreku. Morrov tento posun vysvetľuje tvrdením, že Izrael vstúpil do tzv. osovej doby, ktorá zásadným spôsobom ovplyvnila teologické myslenie a rétorické stratégie modlitby. V dôsledku tohto vývoja bola rétorika nárekov potlačená v prospech dôrazu na Božiu spravodlivosť, čo predstavuje výrazný kontrast k žalmom komunitného náreku. V týchto žalmoch je dôvodom dominantného prvku sťažnosti vzťah Boh – Izrael, ktorý zaväzuje Boha konať v prospech svojho ľudu. To, či Izrael zhršil alebo nie nebolo pre autorov týchto modlitieb až takým zásadným problémom. Ich primárnym presvedčením bolo, že Boh má povinnosť konať, aby ochránil tento vzťah, ktorý sa v modlitbách nárekov prejavuje prostredníctvom dvoch čít. Po prvé, Boh je implicitne alebo explicitne prezentovaný ako zodpovedný za nešťastie Izraela. Po druhé, vo všetkých prosbách týchto modlitieb chýbajú preklínacie formulácie voči nepriateľovi, keďže hlavným adresátom sťažnosti je samotný Boh [12].

Predpoklady vzťahu Boh-Izrael sú však v prvých kajúcich modlitbách zásadne prehodnotené. Tento vzťah je nanovo definovaný, hlavne čo sa týka Božej spravodlivosti [1]. Podľa Bautch sa to prejavuje tromi spôsobmi: použitím naratívy o histórii, vyznaním hriechu, a referenčnou hodnotou „spravodlivý a bezbožný“ (porov. Neh 9, 5-37). Vyznanie hriechu sa tak stáva kľúčovým motivačným prvkom prosieb o vyslobodenie, pričom spravodlivosť je pripisovaná výlučne Bohu a bezbožnosť ľudu. V kajúcich modlitbách je preto sťažnosť na Boha umlčaná a dôležitým prvkom sa stáva opakované konštatovanie, že všetko čo sa Izraelu prihodilo, bolo spravodlivé. To, čo bolo kedysi príležitosťou na nárek, sa stalo príležitosťou na chválu spravodlivého Boha [7]. Takto bol vyjadrený jednoznačný a univerzálny mono-teizmus Izraela. Bol len jediný Boh, ktorého existencia bola univerzálna (Iz 45, 15-25), nezmerateľný a neporovnateľný (Iz 40, 12-18).

V procese predkladania tejto vízie Božej kontroly nad stvorením i univerzálnou históriou bola sformulovaná teológia nádeje pre exil a poexil, ktorá vylúčila možnosť sťažnosti v prospech očakávania božského vyslobodenia [12]. V tomto kontexte je však potrebné zdôrazniť, že nejde o úplné vymiznutie prvkov náreku, ale o ich teologické podriadenie motívu Božej spravodlivosti, ktorý sa stáva dominantným rámcom kajúcej modlitby.

ŠPECIFICKÉ POSTAVENIE MODLITBY MANASSESA V RÁMCI KAJÚCICH MODLITIEB

Jednou z najznámejších modlitieb intertestamentálnej literatúry Starého zákona je Modlitba Manasses (OrMan). Tento krátky, pätnásťveršový hymnus je v Alexandrijskom kódexe a v niektorých starých gréckych rukopisoch Septuaginty (LXX) zaradený medzi Ódy, ktoré väčšina týchto rukopisov priradzuje ako dodatok k Žalmom [13]. Podobne ako Modlitba Jakuba a Jozefa patrí medzi judeo-helenistické modlitby, pričom je zdôrazňovaný jej poexilový pôvod. Vznik tejto modlitby sa datuje koncom 1. storočia pred Kristom alebo začiatkom 1. storočia po Kristovi.

Modlitba je pripisovaná kráľovi Manassesovi, ktorý bol zajatý asýrskym kráľom a odvečený do Babylónie. Na sklonku života sa však obracia, vyznávajúc svoje hriechy a ľútosť pred Bohom. Kontext týchto udalostí však môžeme pochopiť len v súvislosti s rozprávaním v 2 Krn 33 a 2 Kr 21 [14]. Na rozdiel od 2 Kr 21, kde je Manasses vykreslený výlučne negatívne, Kronikár zachytáva aj jeho pokánie po tom, čo bol uvrhnutý do zajatia. Práve táto naratíva tvorí literárne a teologické pozadie Modlitby Manasses, hoci samotný text meno kráľa explicitne nespomína [15]. Aj napriek tomu, že sa v texte modlitby neobjavuje meno kráľa Manasses, informácie v nej obsiahnuté sú doplnením narácií v texte spomínaných starozá-

konných spisov. Funkciou tejto modlitby nie je rozšíriť historické informácie o Manassesovom živote, ale teologicky interpretovať dôvod, prečo kráľ, ktorý počas života spáchal strašné ohavnosti, činí pokánie, dožíva sa vysokého veku a umiera pokojnou smrťou. Modlitba artikuluje model pokánia, v ktorom je dôraz kladený na osobnú vinu, uznanie Božej spravodlivosti a apel na Božie milosrdenstvo. Mnohé detailné informácie v Manassesovej modlitbe sú však predpokladom, že autor text Knihy Kroník poznal [16]. Napriek mnohým paralelám s kánonickými textami a tvrdeniu, že „modlitba sa zdá byť centrom biblických fráz,“ [15] je Manassesova modlitba individuálnou modlitbou, ktorá je odlišná svojou terminológiou, obsahom a prostredím. Jej najväčším atribútom je však spôsob, akým prepája rôzne biblické motívy. Literárna analýza modlitby zároveň poukazuje na výraznú intertextuálnu previazanosť s biblickými textami (porov. Ž 96; Ž 116; Ex 3,15-16; Dt 4,25; Iz 44,22) [15]. Tieto paralely však nemožno chápať ako jednoduché citácie, ale skôr ako prepracovanie či reinterpretáciu biblických motívov v novom literárnom a teologickom kontexte. Z vyššie uvedeného teda môžeme konštatovať, že inšpirácia predmetnej modlitby bola biblická, ale zároveň aj judeo-helenistická [17]. Väčšina autorov sa preto domnieva, že Modlitba Manassesova je dielom autora z judeo-helenistickej kultúry, nakoľko v nej nenájdeme žiadne prepojenie na judeo-rabínsku či kresťanskú tradíciu. Štylistické znaky textu, ako sú dlhé, vyvážené vety a charakteristické grécke syntaktické konštrukcie, zároveň podporujú predpoklad, že jej pôvodným jazykom bola gréčtina [17]. Mária Kardis okrem toho dodáva, že duch Modlitby Manassesova je dokonale helenistický, čo potvrdzuje, že jazykom napísania mohla byť iba gréčtina [18]. Podľa doposiaľ realizovaných výskumov je nutné Modlitbu Manassesova zaradiť ku koncepcnému rámcu kajúcich modlitieb na základe ich primárnej definície sformulovanej Werlinem, podľa ktorej vieme vytýčiť ich rečový rámec a základný typ kontextu [2]. Fenomén kajúcej modlitby možno chápať ako osobitný žáner starozákonných modlitieb. Jeho vymedzenie a formovanie boli výrazne ovplyvnené zničením Jeruzalemského chrámu a obdobím babylonského zajatia, ktoré predstavovali zásadný historický i teologický zlom. S týmto kontextom úzko súvisel aj vývoj prosebnej modlitby, ktorá si postupne osvojila osobitý charakter a v rámci modlitbovej tradície Izraela sa stala dominantnou formou pre jej liturgický život [8].

Určiť presný vzťah medzi Modlitbou Manassesova a korporatívnymi kajúcimi modlitbami (Ezd 9; Neh 9; Dan 9) či dokonca ozrejmiť, ako súvisí táto individuálna kajúca modlitba s predpokladanou „institucionalizáciou“ žánru spoločnej kajúcej modlitby v období Druhého chrámu, predstavuje otázku širšej metodológie žánrovej klasifikácie v jej literárnom aj sociálno-teologickom rozmere. Nakoľko jazyk Modlitby Manassesova nie je vo vzťahu k ostatným kajúcim modlitbám jednoznačný, je potrebné posúdiť, do akej miery možno hovoriť o vedomom odklone od ustáleného modelu korporatívnej kajúcej modlitby. Základným východiskom je konštatovanie, že viaceré prvky typické pre kolektívne kajúce modlitby sa v Modlitbe Manassesova vôbec neobjavujú [19].

Modlitba Manassesova tak predstavuje pre viacerých biblických bádateľov istý druh „siroty“ medzi ostatnými kajúcimi modlitbami. Informácie, ktoré sprostredkúva sú teda doplnením spomínaných starozákonných textov (2 Krn 33, 1-20 a 2 Kr 21, 1-18). V skutočnosti Kronikár vytvoril výnimočnú sekvenciu o postave Manassesova, ktorý demonštruje výnimku kráľa, pozoruhodne konajúceho pokánie. Špecifickou sa stáva práve interpretácia kronikárovho diela, nakoľko dejiny Izraela interpretuje iným spôsobom. Ľud jeho doby čelí novým výzvam v živote viery a kráľovi Manassesovi je pripisovaný početný zoznam ohavných, deštruktívnych a nemorálnych činov, ktoré však poskytujú autorovi modlitby viacero príležitostí na vytváranie intertextuálnych asociácií, posilňujúc zdôvodnenie jeho obrátenia a kajúcnosti [16]. Kronikárova reinterpretácia dejín Izraela, adresovaná komunite po exile tak poskytuje priestor pre individualizovaný model pokánia. Modlitbu Manassesova tak možno chápať ako teologickú interpretáciu možnosti obrátenia aj pre „najhoršieho“ hriešnika.

Hoci Modlitba Manassesova zodpovedá základnej definícii kajúcej modlitby, ktorú formuloval Rodney Werline ako priame oslovenie Boha spojené s vyznaním viny, obsahuje viacero osobitých prvkov, ktoré ju odlišujú od ostatných kajúcich modlitieb:

Absencia korporatívnych prvkov. Korporatívne kajúce modlitby obdobia Druhého chrámu predstavujú literárne a teologicky stabilizovaný typ modlitby. Jednotlivec vystupuje ako reprezentant spoločenstva

a vyznáva kolektívnu vinu (porov. Ezd 9; Neh 9; Dan 9). Modlitba Manassesesa sa voči tomuto modelu vymedzuje nielen formálne, ale predovšetkým teologicky. Neobjavuje sa ani typická formulácia týkajúca sa konkrétne hriechu, ktorá má korene v Lv 16 a 26.

Absencia zmluvných a deuteronomistických motívov. Na rozdiel od korporatívnych kajúcich modlitieb, ktoré obsahujú rozsiahle historické retrospektívy a explicitné odkazy na zmluvu, Modlitba Manassesesa sa neodvoláva na naratívny rámec dejín spásy. Neobjavujú sa v nej ani odkazy na Mojžišovu zmluvu, Tóru ani na hriechy predkov [19].

Individualizácia vyznania. Najvýraznejším kontrastným prvkom Modlitby Manassesesa je dôsledné používanie prvej osoby singuláru. Na rozdiel od korporatívnych kajúcich modlitieb, v ktorých je vina formulovaná kolektívne („zhrešili sme“, „naši otcovia“), je Manassesovo vyznanie striktné osobné. Hriech je sústredený do osoby jednotlivca, ktorý sám seba označuje za hriešneho (porov. „ἐγὼ ἥμαρτον“ (v. 8); „αἱ ἀνομίαι μου ἐπληθύνθησαν“ (v. 9); „οὐκ εἰμι ἄξιος“ (v. 10). Zároveň je v modlitbe použitá hyperbolická formulácia „ὕπερ ἀριθμὸν ψάμμου θαλάσσης“ (v. 9), ktorá slúži ako prostriedok vyjadrenia nesmiernosti hriechu. V rámci tohoto kontrastného prvku je osobitne pozoruhodné Manassesovo sebavylúčenie zo spoločenstva spravodlivých: „οὐκ εἰμι ἄξιος ἀναβλέψαι“ (v. 10). Ako upozorňuje Newman, tieto verše naznačujú rozvinuté učenie o pokání, podľa ktorého je pokánie ustanovené predovšetkým pre hriešnikov, nie pre spravodlivých [19].

Božie odpustenie jednotlivcovi. Kým v korporatívnych modlitbách je cieľom obnova vzťahu medzi Bohom a spoločenstvom, v Modlitbe Manassesesa je dôraz presunutý na Božie odpustenie jednotlivcovi. Použitie pojmu ἄφεσις (v. 11) potvrdzuje tento posun.

Dôraz na Božie milosrdenstvo. Kľúčovým prvkom v Modlitbe Manassesesa je dôraz na Božie milosrdenstvo (porov. „εὐσπλαγχνος“; „πολυέλεος“ (v. 7). Použitie výrazu εὐσπλαγχνος poukazuje na posun v grécko-jazykovom vyjadrení Božieho súcitu [16].

Na druhej strane sa však bádatelia Schuller et al. stotožňujú s názorom, že bez Modlitby Manassesesa a niektorých ďalších textov nemožno viesť diskusiu o žánri kajúcich modlitieb v období Druhého chrámu. Modlitba Manassesesa obsahuje viacero prvkov, ktoré môžeme podľa Jamesa Charleswortha nazvať „významnými paralelami“ modlitby, vo vzťahu k ostatným kajúcim modlitbám:

Vyznanie veľkej hriešnosti. Spoločným prvkom týchto modlitieb je vyznanie veľkej hriešnosti a kajúci prejav. Tieto prvky tvoria základ prosby o odpustenie, ktorú nachádzame vo formulácii verša 9 (gr. ὕπερ ἀριθμὸν ψάμμου θαλάσσης), ktorého obsahový kontext poukazuje na vyznanie nesmiernej hriešnosti prostredníctvom výrazu „mnoho je mojich neprávostí“ (gr. αἱ ἀνομίαι μου). Táto formulácia je zároveň umocnená trojitým použitím výrazu zhrešiť, previniť sa (gr. ἁμαρτάνω) vo veršoch 8b-9a [16].

Apel na Božie milosrdenstvo. Ďalším spoločným výrazovým prostriedkom kajúcich modlitieb je odkaz na nesmiernosť Božieho milosrdenstva. Modlitebne najprínosnejšie sú v prípade Modlitby Manassesesa verše o Božom milosrdenstve (gr. εὐσπλαγχνος, gr. πολυέλεος), ktoré predstavujú kľúč k celej modlitbe pokánia. (porov. Neh 1, 5; Neh 9, 17. 19. 31; Dan 9, 4. 9. 18) Modlitba teda využíva jazyk dobre známy pre starozákonné modlitby, čo potvrdzuje aj fakt, že tieto verše pripomínajú pasáže z Ex 34, 6-7 či Joel 2, 12-13. Tieto pasáže sú v biblických veršoch často preformulované a ich dôraz je kladený buď na milosrdné alebo odplatné Božie vlastnosti [20].

Modlitbu Manassesesa teda nemožno chápať ako polemiku voči korporatívnym kajúcim modlitbám, ale skôr ako ich kontrastnú alternatívu. Rozvíja individuálny rozmer kajúcej tradície a dopĺňa kolektívny model o dôraz na osobnú zodpovednosť, pokánie a odpustenie. V tomto zmysle Modlitba Manassesesa predstavuje legitímnu podobu kajúcej modlitby, ktorá rozširuje teologické spektrum kajúcej tradície obdobia Druhého chrámu.

ZÁVER

Po zvážení týchto významných formulácií je dôležité poznamenať, že Modlitba Manassesesa je skutočne jedinečnou modlitbou svojho druhu. Analýza kajúcich modlitieb obdobia Druhého chrámu ukázala, že ich dominantným znakom je posun od rétoriky náreku k vyznaniu viny, sprevádzanému dôrazom na Bo-

žiu spravodlivosť a milosrdenstvo. Tento posun sa najvýraznejšie prejavuje v korporatívnych kajúcich modlitbách, v ktorých je vzťah Boh – Izrael nanovo definovaný. Na viacerých miestach sme teda poukázali na značný vplyv tohto komplexného žánru na predmetnú modlitbu, ktorá preberá jeho teologický rámec, no zároveň ho rozvíja smerom k individualizovanej podobe kajúcej modlitby. Jej dôraz na osobnú vinu, absencia kolektívnej pamäti hriechu a explicitná formulácia odpustenia poukazujú na rozšírenie kajúcej tradície o nový rozmer. Modlitba Manassesa tak predstavuje legitímnu a teologicky významnú alternatívu, ktorá svedčí o pluralite foriem kajúcej zbožnosti v judaizme obdobia Druhého chrámu.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- [1] ROM-SHILONI. Dalit. (2006) Socio-Ideological Setting or Settings for Penitential Prayers? In: Seeking the favor of God. The Origins of Penitential Prayer in Second Temple Judaism. – Atlanta: Society of Biblical Literature, ISBN 978-90-04-15124-6, 268 s.
- [2] WERLINE. Rodney. (2006) Defining Penitential Prayer. In: Seeking the favor of God. The Origins of Penitential Prayer in Second Temple Judaism. – Atlanta: Society of Biblical Literature, ISBN 978-90-04-15124-6, 268 s.
- [3] BALENTINE. Samuel. (2006). „I Was Ready to Be Sought Out by Those Who Did Not Ask.“ In: Seeking the favor of God. The Origins of Penitential Prayer in Second Temple Judaism. – Atlanta: Society of Biblical Literature, ISBN 978-90-04-15124-6, 268 s.
- [4] WERLINE. Rodney. (2007) Reflections on Penitential Prayer: Definition and Form. In: Seeking the favor of God. Volume 2: The Development of Penitential Prayer in Second Temple Judaism. – Atlanta: Society of Biblical Literature, ISBN 978-15-89-83278-7, 299 s.
- [5] SCHULLER. Eileen. (2007). Penitential Prayer in Second Temple Judaism: a Research Survey. In: Seeking the favor of God. Volume 2: The Development of Penitential Prayer in Second Temple Judaism. – Atlanta: Society of Biblical Literature, ISBN 978-15-89-83278-7, 299 s.
- [6] GENČUROVÁ. Gabriela. (2015) Židovské a kresťanské chápanie modlitby. Významová komparácia vybraných modlitieb. – Ružomberok: VERBUM, ISBN 978-80-561-0306-7, 110 s.
- [7] BAUTCH. Richard. (2006). Lament Regained in Trito-Isaiah's Penitential Prayer. In: Seeking the favor of God. The Origins of Penitential Prayer in Second Temple Judaism. – Atlanta: Society of Biblical Literature, ISBN 978-90-04-15124-6, 268 s.
- [8] BODA. Mark. (2006). Form Criticism in transition: Penitential Prayer and Lament, sitz im Leben and form. In: Seeking the favor of God. The Origins of Penitential Prayer in Second Temple Judaism. – Atlanta: Society of Biblical Literature, ISBN 978-90-04-15124-6, 268 s.
- [9] BODA. Mark. (1999). Praying the Tradition: The origin and use of tradition in Nehemiah 9. – Berlin: Walter de Gruyter, ISBN 3-11-016433-7, 284 s.
- [10] TYROL. Anton. (2022). Teória prameňov, deuteronomistické dielo, kronistické dielo. – Spišská Kapitula: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtašáka, ISBN 978-80-89170-71-5, 80 s.
- [11] WERLINE. Rodney Alan. (1998). Penitential Prayer in Second Temple Judaism: The Development of a Religious Institution. – Atlanta: Scholars Press, ISBN 978-0-7885-0325-2, 238 s.
- [12] MORROW. William. (2006). The Affirmation of Divine Righteousness in Early Penitential Prayers: A Sign of Judaism's Entry into the Axial Age. Seeking the favor of God. The Origins of Penitential Prayer in Second Temple Judaism. – Atlanta: Society of Biblical Literature, ISBN 978-90-04-15124-6, 268 s.
- [13] SOUŠEK, Zdeněk. (2013). Modlitba Menašeho. In: Knihy tajemství a moudrosti III. – Praha: Vyšehrad, ISBN 978-80-7429-360-3. 240 s.
- [14] RUBINKIEWICZ. Ryszard. (1999) Apokryfy Starego Testamentu. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio“, ISBN 83-7146-142-9, 456 s.
- [15] CHARLESWORTH. James. (1985). The Old Testament. Pseudepigrapha. Expansion of the Old Testament and Legends, Wisdom and Philosophical Literature, Prayers, Psalms and Odes, Fragments of Lost Judeo-Hellenistic Works. Volume 2. – New York: DOUBLEDAY, ISBN 0-385-18813-7, 1056 s. <https://doi.org/10.5040/9780300287899>

- [16] NÕMMIK. Urmas. (2019). Manasse palve kui pöõrdumise (metanoia) idee esindustekst. – Estonia: Akadeemiline Teologia Selts. [on-line]. Dostupné na internete: >file:///C:/Users/Hp/Desktop/the-prayer-of-manasseh-as-a-sample-text-of-the-idea-of-repentance-metanoia_Content%20File-PDF%20sk.pdf.< [cit. 2025-10-15]
- [17] ANDRÉ-MARIE. Denis. (1996). „La Prière de Manassé.“ In: Introduction à la littérature religieuse judéo-hellénistique. – Louvain-la-Neuve, ISBN 978-2-503-50981-5. 1420 s.
- [18] KARDIS. Mária. (2016) Modlitba Manassesa ako pseudoepigraf. In: THEOLOGOS Teologická revue. – Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, roč. 18, č. 1, ISSN 1335 – 5570, 326 s.
- [19] NEWMAN. Judith. (2007). The Form and Settings of the Prayer of Manasseh. In: Seeking the favor of God. Volume 2: The Development of Penitential Prayer in Second Temple Judaism. – Atlanta: Society of Biblical Literature, ISBN 978-15-89-83278-7, 299 s.
- [20] MATLOCK. Michael. (2019). The Prayer of Manasseh: A Pithy Penitential Text Recasting Scripture Through a Vast Intertextual Repertoire. In: Intertextual Explorations in Deuterocanonical and Cognate Literature. – Berlin/Boston: Walter de Gruyter. [on-line]. 978-3-11-041593-0. Dostupné na internete: >https://books.google.sk/books?hl=sk&lr=&id=dXWcDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA99&dq=-MATLOCK,+M.+D.:+The+Prayer+of+Manasseh:+&ots=nSs3fGxB8s&sig=LOEC6_HoSx8BmY-D8mnTweqBqpKU&redir_esc=y#v=onepage&q=MATLOCK%2C%20M.%20D.%3A%20The%20Prayer%20of%20Manasseh%3A&f=false< [cit. 2025-10-25]